

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תש"י

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מלועזית לעברית

א

את הדרך מלועזית לעברית עושה לא רק העולה החדש
והלומד עברית — גם בתוך לשוננו גופה יש תנועה בכיוון
זה, ועוברי הדרך הן מלים וצירופי-מלים וצורות-ביטוי.
המתחיל לדבר עברית — אוצר מליו מוגבל. אם הוא רוצה
לציין חפץ או פעולה ואינו יודע את המלה העברית המכוונת

לעניין, פתוחות לפניו כמה דרכים: תחת המלים החסרות הוא יכול להשתמש במלים משפה אחרת, שהוא שולט בה, וכך אפשר, שייבנו משפטים, אשר בהם מרובה הלועזית על העברית ובכל-זאת הם עבריים במבנם. אם אינו בטוח, שאיש-שיחו יבין את המלה הזרה, אולי לא ישבץ בדיבורו העברי מלה לועזית ממש, אלא ישתמש במלה עברית תוך שאילת משמעותה של מלה זרה, כלומר, יתן למלה העברית את הוראתה של מלה לועזית, מפני שבהוראה אחרת מתאימות שתי המלים זו לזו. הוא יקרא, למשל, לחלק מסוים של מכונה „כלב“, מפני שבאנגלית הוא נקרא dog.

אם אינו עושה גם זאת, הוא יכול לוותר על שלמות ההבעה הלשונית, ואז יסתפק, לדוגמה, במלות רמז כגון „זה“ או „כך“, וימלא את החסר על-ידי רמיזה באצבע או על-ידי חיקוי הפעולה המכוונת בתנועות ידיו. העוֹנֶת פניו וכדומה. או אם אף דרך זו אינה נראית לו אפשרית או יעילה, יוותר על הבעה ישירה ויתאר את המכוון תיאור-עקיפין במלים העומדות לרשותו בעברית. ועוד מוצא אחר יש לו: לומר רק מה שהוא יודע לומר בעברית, עד שיקנה את ידיעת כל המלים הדרושות לו.

אף כשיודע האיש את המלה, שהיה חסר אותה מקודם, יש שזו אינה מניחה את דעתו, שהרי במחשבתו עדיין דבקה המלה הלועזית במלוא משמעותה, שנבצר מן העברית להביעה. אבל לא רק אוצר המלים של עולה חדש זה הוא מוגבל. מצומצמת גם ידיעתו, כיצד מצרפים מלים וכיצד בונים משפטים בעברית. אמרנו, שמשפט יכול להיות

עברי על אף המלים הזרות שבו; עתה נוסיף ונאמר, כי משפט — או צירוף-מלים בתוך משפט — יכול להיות בלתי-עברי, אף אם כל המלים שבו הן עבריות. מלבד המלים, וכן נוסף על תורת התמורות החלות במלים, צריך לדעת את חוקי המשפט העברי.

אמנם כל הלומד עברית קולט גם משהו מתורה זו, אבל כל אימת שידיעתו בעניין זה תכזב, יבנה משפטים ברוח השפה השלטת במחשבתו. הואיל ובדרך-כלל אין ההבדל בין שפה לחברתה כה רב בנידון זה כמו באוצר המלים, יהיו קצת דבריו בכל-זאת נכונים או לפחות מובנים, ואם איש-שיחו לא יתקן את שגיאתו, לא ירגיש כלל, שחטא לעברית. וגדולה מזו: איש-שיחו, אם גם הוא אינו שולט בלשון שליטה מספקת או אינו מקפיד, עלול אף הוא לסגל לעצמו את דרך הביטוי הזר ולהפיצו בין חבריו. ומי יודע, אולי ייכנס באחד הימים ביטוי זה לתוך מאמר בעיתון או אף לתוך רומן עברי, ורק בלשן קפדן ידע עוד, כי זמורת זר היא.

הארכנו בתיאור דרכו של העולה החדש, מפני שלבטיו ישמשו לנו משל. משולים לו כולנו, מי במידה פחותה ומי במידה יתרה. והתפתחות לשוננו בדורות האחרונים ובדורנו נמשלת להתקדמות לשונו של העולה לקראת שלמות יחסית. אמנם ככל משל אין גם משלנו דומה לנמשל בכל הפרטים, אך מרובים הצדדים השווים בהם.

בכל הדורות חדרו לעברית מלים זרות, ורבות מהן נטמעו בגוף לשוננו. בימינו, עם תקומחנו לחיים עצמאיים ובגלל התגברות ההשפעה ההודית בין העמים וריבוי נכסי

התרבות המשותפים, נאלצת לשוננו להתרחב ולהוסיף מלים יום-יום.

מי שידוע את המלה העברית הדרושה, משתמש בה. אינו יודע את המלה או שעדיין לא נוצרה — הריהו נזקק באין ברירה למלה הלועזית הידועה לו. אם הוא מואס במלים זרות, ינסה בעצמו לחדש מלה בעברית ולא ירגיש, כי רק הקליפה בחידושו היא עברית, ואילו החוץ — המשמעות — שאול מן הלועזית. כלו כל הקצין — יעשה כעולה החדש, יאמר רק "זה" או "כך" ויפעיל את איברי גופו לשם הבהרת כוונתו או ינקוט תיאור-עקיפין במלים רבות במקום המלה החסרה האחת. וממש כאותו לומד עברית יש גם בין דוברי לשוננו מי שמתייאש מהר מכל מאמץ לציין באופן ברור את הדבר, שאינו יודע את שמו מיד, מתעלם ממנו לגמרי או מסתפק במלה לא-ברורה נוחה. מהרגל כזה נשקפת סכנה חמורה לבהירות ההבעה ולצלילות המחשבה. והוא הדין בצירופי המלים ובמבנה המשפטים. מדי יום ביומו אפשר לשמוע ולקרוא משפטים, שכל יודע עברית ירגיש תכף בזרותם, אף על פי שאין בהם מלה לועזית. לעתים קרובות אין למשפט כזה כל טעם בעברית, ואתה יכול לעמוד על כוונתו רק אם אתה חוזר ומתרגם אותו לשפה שממנה תורגם, או אם כבר הסכנת לשמוע כאלה.

ואולם ראוי לציין, כי לא כל התופעות האמורות הן שליליות בהחלט. יתר על כן: אחדות מן הדרכים, שבהן הולך העם בחתירתו לסיפוק צורך ההבעה — אף בוני לשוננו וטובי משוררינו וסופרינו אינם בזים להן. כך שואלת שפתנו

מלים לועזיות רבות, שאין לוותר עליהן מסיבות שונות. כך מקבלת לפרקים מלה עברית הוראה נוספת חדשה מתוך שאילת משמעותה של מלה זרה. כך מעשירים והולכים את לשוננו צירופי מלים, ניבים ופתגמים, שאינם זרים לרוח העברית, אף כי מוצאם בנכר.

על-יד האוצרות הטמונים במקורותינו הספרותיים, שיש לדלותם ולסגלם לצרכינו, ועל-יד ההתפתחות הפנימית העצמאית של שפתנו נודעת גם להשפעה מן החוץ חשיבות כבירה בעיצוב דמותה ובשכלולה של העברית.